

Primers materials per a una filosofia del treball social. Tensions, epistemologia, futur

First materials for a philosophy of Social Work:
tensions, epistemology and future

José-Luis Anta Félez¹

ORCID: 0000-0001-7063-5288

Ana Martínez Rodero²

ORCID: 0000-0002-2559-6272

Recepció: 03/02/25. Revisió: 12/04/25. Acceptació: 25/04/25

Per citar: Anta Félez, José-Luis, i Martínez Rodero, Ana. (2025). Primers materials per a una filosofia del treball social. Tensions, epistemologia, futur. *Revista de Treball Social*, 228, 137-159. <https://doi.org/10.32061/RTS2025.228.06>

Resum

Volem entendre quines són les bases materials, epistemològiques i fenomenològiques del treball social. Per això aquest treball se centra en la idea de recrear la genealogia política que ens permeti crear una topografia contemporània de les relacions d'ajuda. Més enllà d'això, l'article aborda la idea d'una lectura actual del treball social en les claus de Michel Foucault: genealogia, poder, governamentalitat o biopolítica, dins del complex marc del treball social, la seva ètica i aspiració com a part de les formes de representació de la justícia social. En aquest sentit, tot el treball és un acostament al que anomenem les tensions del treball, on observem els contínuums d'uns certs conceptes amb els quals el treball social opera o amb els quals s'associa: individu, comunitat, estat, prestació, subjectivitat o transformació o universalitat. En última instància, aquest treball intenta integrar-se en un treball social crític que des d'un enfocament ètic reconegui les asimetries de poder inherents a les relacions d'ajuda i buscar maneres de redistribuir el poder cap als qui reben assistència. Permetent que els treballadors socials reflexionin sobre la seva posició en les dinàmiques de poder i busquin construir relacions més horitzontals i democràtiques.

Paraules clau: Filosofia, pensament crític, treball social crític, biopolítica, epistemologia.

1 Universidad de Jaén. jlanta@ujaen.es

2 Universidad de Salamanca. amartinezrodero@usal.es

Abstract

This study seeks to explore the material, epistemological and phenomenological foundations of social work. It focuses on the idea of reconstructing a political genealogy that enables the creation of a contemporary topography of helping relationships. Moreover, the article explores a current interpretation of social work through the lens of Michel Foucault, drawing on concepts such as genealogy, power, governmentality and biopolitics within the complex framework of social work, its ethics and its aspiration to contribute to the representation of social justice. In this regard, the study constitutes an approach to what we call the tensions of work, where we examine the continuums of certain concepts with which social work engages or is commonly associated: the individual, community, State, provision, subjectivity, transformation and universality. Ultimately, this work seeks to position itself within a strand of critical social work which, from an ethical standpoint, recognises the power asymmetries inherent in helping relationships and explores ways of redistributing power towards those receiving support. It calls for social workers to reflect on their own position within power dynamics and to seek to build more equitable and democratic relationships.

Keywords: Philosophy, critical thinking, critical social work, biopolitics, epistemology.

Introducció: la genealogia del treball social

Abordar una genealogia de les relacions d'ajuda des d'un enfocament formal implica submergir-se en una complexa trama històrica i sociocultural. És endinsar-se en una anàlisi que desentranya com aquestes relacions, al llarg del temps i en diferents societats, han estat conceptualitzades, practicades i transformades. No es tracta simplement d'establir una cronologia d'esdeveniments, sinó de comprendre com les estructures socials, polítiques i culturals han modelat les formes en què es brinda i es rep ajuda. Una genealogia d'aquest tipus ens convida a revelar els entramats de poder i saber que són subjacents a aquestes pràctiques. Qui ha definit els termes de l'ajuda? Quins interessos s'han ocultat darrere de les accions altruistes? Com s'ha utilitzat l'ajuda com a eina de control social o com a mecanisme de legitimació de determinades estructures de poder? Després d'aquestes preguntes mirem de conjecturar com les relacions d'ajuda han estat tant un reflex com un motor dels canvis socials. És fonamental considerar que les relacions d'ajuda no són fenòmens estàtics, sinó que es troben en evolució constant. Les transformacions històriques, els avanços científics, els canvis en les estructures familiars i comunitàries, així com les crisis socials i econòmiques, han influït de manera significativa en la forma en què concebem i practiquem l'ajuda.

Un enfocament genealògic ens permet identificar les discontinuïtats i les ruptures en la història de les relacions d'ajuda. És a dir, aquells moments en els quals es produeixen canvis radicals en les concepcions i pràctiques, donant lloc a noves formes de solidaritat i cooperació. La genealogia foucaultiana, concebuda com una eina analítica, emergeix com un mètode invaluable per desentranyar les complexes relacions de poder que travessen les relacions d'ajuda i que, en la seva aparent neutralitat, oculten dinàmiques de control, normalització i disciplina (Campana, 2009). A través d'aquesta perspectiva, es busca *desnaturalitzar* categories que, en el seu ús quotidià, semblen evidents i immutables, revelant el seu caràcter històric i construït. En l'àmbit del treball social, aquesta aproximació ofereix una oportunitat crítica per qüestionar nocions fonamentals com ara "normalitat", "patologia" o "necessitat", mostrant que no són realitats objectives, sinó construccions discursives que reflecteixen i reproduïxen relacions de poder específiques. En aquest treball hem intentat aplicar tota aquesta genealogia al treball social, la qual cosa implica rastrejar les arrels històriques de categories com ara el diagnòstic, els models d'intervenció i les institucions que han mediat les relacions d'ajuda. Aquest exercici permet identificar com conceptes com ara "pobresa", "discapacitat" o "exclusió" han estat definits i redefinits al llarg del temps en funció d'interessos polítics, econòmics i socials canviants. La genealogia, com a enfocament crític, ens convida a superar les explicacions teleològiques i essencialistes que busquen un origen únic i universal per a les relacions d'ajuda. En lloc d'això, proposa una mirada descentrada que posa de manifest la pluralitat de discursos i pràctiques, així com les discontinuïtats

i ruptures que marquen el seu esdevenir històric. Això significa que les relacions d'ajuda no s'interpreten com un reflex de les necessitats socials –tan difícils de delimitar, en la mesura que depenen de moments i llocs, així com s'inscriuen en els models de producció–, sinó com a resultat de lluites per l'hegemonia discursiva i pel control dels modes de vida. En altres paraules, les relacions d'ajuda estan travessades per relacions de poder, que no significa un mal funcionament institucional, ni una mala praxi, que delimiten el que pot considerar-se legítim, normatiu o desitjable segons diagnòstic i intervenció social.

En el camp disciplinari, acadèmic i funcional del treball social, aquesta perspectiva genealògica adquireix una dimensió alliberadora, ja que permet qüestionar aquestes pràctiques i discursos associats a dinàmiques prestacionals o burocràtiques que, encara que profundament arrelades i naturalitzades, no fan sinó perpetuar desigualtats i opressions. Aquesta manera de veure les coses, profundament crítica i filosòfica, no es basa només en un exercici teòric –que també–, sinó en la constatació de les maneres d'operar els Serveis Socials, o la construcció de les polítiques públiques, més enllà del mateix saber del treball social, que veu tot això com a part d'una tensió entre el seu saber i les institucions on exerceix el seu treball. En analitzar les estructures de poder que són subjacents a les intervencions socials, la genealogia ens ajuda a identificar tant els mecanismes que sostenen aquestes estructures com les possibles formes de resistència que emergeixen als marges (Chambon et al., 2001). En aquest sentit, el treball social no es pot reduir a una simple aplicació tècnica de coneixements, sinó que s'ha de concebre també com un espai de lluita política, on les possibilitats d'emancipació i control es negocien contínuament. Es fa crucial, no obstant això, reconèixer que la genealogia no és un mètode neutral ni merament descriptiu. Adoptar una perspectiva genealògica implica assumir una posició política, compromesa amb la transformació social i amb la cerca de formes de relació que superin les jerarquies i les desigualtats. Això requereix una reflexió crítica constant sobre el paper del treball social en la reproducció o contestació de les relacions de poder existents: en quina mesura les intervencions del treball social reforcen models de control i dependència? I, per tant, en quina mesura obren possibilitats per a l'autodeterminació i l'autonomia dels subjectes? En definitiva, com poden els professionals del treball social articular pràctiques que desestabilitzin les dinàmiques de dominació sense perdre de vista les necessitats immediates de les persones a les quals assisteixen o ser deslleials a les institucions en què treballen? En última instància, la genealogia, en la conceptualització de Foucault (2008), ofereix al treball social una eina poderosa per analitzar i transformar les dinàmiques que són subjacents a les relacions d'ajuda. En desnaturalitzar les categories i conceptes que donem per descomptats, i en exposar les relacions de poder que els sustenten, aquesta perspectiva ens convida a imaginar noves formes d'intervenció que no reproduïxin les desigualtats que busquen remeiar. Aquesta tasca, però, no és senzilla ni lineal, ja que exigeix un equilibri constant entre la crítica de les estructures existents

i la construcció d'alternatives que responguin a les demandes ètiques i polítiques de la justícia social.

Les relacions d'ajuda en el context de les relacions de poder

Les relacions d'ajuda i poder i el treball social –almenys el que es fa dins dels sistemes socials i institucions-organitzacions de benestar social europeus– s'entrecreuen en dinàmiques que descobreixen l'aparent neutralitat de l'ajuda. Cada acte d'ajuda implica una relació de poder: qui ajuda defineix què és una necessitat, fins i tot si només es defineix com una manera d'alleujar el patiment, i com s'ha de satisfer, exercint control simbòlic i material. En el treball social, aquestes dinàmiques s'amplifiquen a causa de la seva posició com a intermediari entre les institucions i els subjectes-usuaris (Martínez, 2021). D'una banda, pot perpetuar relacions de subordinació en reproduir normes i estructures jeràrquiques; d'una altra, té el potencial de subvertir-les, promovent pràctiques d'empoderament que qüestionin les condicions estructurals que generen desigualtat. El desafiament ètic radica a equilibrar la resposta immediata amb un compromís crític que transformi aquestes relacions cap a formes més horitzontals i emancipadores. Les relacions d'ajuda són, en essència, relacions de poder, ja que impliquen una asimetria inherent entre qui ajuda i qui rep ajuda (Hugman, 1991). Aquesta asimetria es manifesta en el control sobre els recursos (materials, simbòlics o emocionals) que el treballador social com a ajudant té i que el receptor “necessita”, la qual cosa pot generar relacions de dependència. No obstant això, aquesta dinàmica va més enllà del simple acte d'oferir alguna cosa: també involucra decisions sobre quines necessitats són considerades legítimes, quines solucions són vàlides i qui té l'autoritat per definir-les. Així, l'ajuda no és un fenomen neutre, sinó una pràctica que organitza i regula comportaments en funció de criteris normatius (Healey, 2001, p. 35-36).

Quan aquestes relacions s'organitzen des d'institucions –estatals, religioses o privades–, les dinàmiques de poder s'amplifiquen. Les institucions no només distribueixen ajuda, en un ideal entre necessitats-recursos, sinó que també estableixen condicions i límits que reflecteixen els seus interessos polítics, socials o econòmics. Això significa que les relacions d'ajuda no només alleugen necessitats, sinó que també produeixen efectes de normalització. Des d'una configuració bàsicament basada en Foucault (2023), aquest procés implica que el poder no només reprimeix, sinó que crea subjectes i comportaments, definint què és acceptable o desitjable dins d'un ordre social. En el treball social, aquesta producció de subjectivitats és evident. Per exemple, en classificar uns certs individus com a “vulnerables” o “desviats”, les institucions d'ajuda no només responen a una necessitat, sinó que també reforcen categories que modelen les identitats i expectatives de les persones. Aquest poder normatiu, encara que pot tenir efectes positius, també comporta el risc de perpetuar relaci-

ons jeràrquiques i de dependència, limitant les possibilitats d'autonomia i transformació estructural. Per això, un enfocament crític en el treball social ha de reconèixer aquestes dinàmiques de poder i buscar maneres de subvertir-les, promovent pràctiques que empoderin les persones i qüestionin les estructures que generen les desigualtats que intenten resoldre. Des d'aquesta perspectiva, el treball social es pot entendre com una forma de biopolítica: una tecnologia de governança que regula i administra les vides dels individus, especialment d'aquells considerats "vulnerables" o "exclosos". Les pràctiques d'intervenció no només brinden ajuda, sinó que també modelen comportaments, defineixen normes i produeixen subjectivitats. Per exemple, els programes socials que categoritzen els beneficiaris en funció de la seva "necessitat" no només distribueixen recursos, sinó que també construeixen identitats associades a la dependència o la marginalitat (Pelegrí, 2018). El desafiament ètic del treball social radica en com posicionar-se enfront d'aquestes dinàmiques de poder. Per evitar ser un mer instrument de control social, ha d'incorporar habilitats reflexives que qüestionin les lògiques de normalització i busquin fomentar l'agència de les persones. Això implica reconfigurar el seu rol cap a una experiència transformadora que no només respongui a les necessitats immediates, sinó que també contribueixi a la transformació de les estructures que generen desigualtat i exclusió.

El treball social es troba en una tensió constant entre el seu paper com a eina de control social i el seu potencial per promoure l'empoderament. Com a mecanisme de control, el treball social pot ser utilitzat per gestionar i normativitzar les "anomalies" que desafien l'ordre social, com la pobresa, l'exclusió o la desigualtat. Aquest rol implica implementar polítiques que busquen integrar les persones en sistemes preexistents, sovint sota condicions que en limiten l'autonomia, com ara avaluacions constants o criteris d'elegibilitat estrictes. D'altra banda, el treball social també pot actuar com a espai de resistència, fomentant capacitats crítiques, autonomia i justícia social (Montaño, 2019). Aquest enfocament no només busca respondre a les necessitats immediates, sinó també transformar les condicions que generen aquestes necessitats, promovent una redistribució del poder i enfortint l'agència de les persones. El poder en aquestes relacions no s'ha d'entendre exclusivament com a coercitiu. Segons Foucault (1980, p. 7-29), el poder també pot ser productiu, en tant que crea possibilitats per a l'acció i la subjectivitat. Per exemple, els programes d'inclusió social, encara que puguin imposar condicions que reforcin dinàmiques de control, també poden obrir oportunitats perquè les persones adquireixin habilitats i desenvolupin formes d'autonomia. El desafiament ètic radica en com dissenyar i implementar aquestes intervencions de manera que prioritzin l'empoderament sense recórrer a pràctiques paternalistes o normatives. Les relacions d'ajuda no només distribueixen recursos, també modelen les subjectivitats tant de l'"ajudat" com de l'"ajudant". En el cas del receptor, aquestes relacions tendeixen a definir-lo en termes de necessitat, manca o vulnerabilitat. Aquest marc pot perpetuar estigmes i formes de dependència, en reforçar una imatge del receptor com un subjecte passiu, subordinat

a les decisions de qui proveeix l'ajuda. Aquest procés de subjectivació té implicacions profundes en la identitat del receptor, que pot internalitzar aquestes categories i limitar la seva pròpia capacitat d'agència. L'"ajudant" també és modelat per aquestes relacions, assumint un rol d'autoritat o d'agent moral superior. Aquesta posició pot reforçar jerarquies implícites i consolidar dinàmiques de poder que dificultin la construcció de relacions horitzontals i col·laboratives.

En el context capitalista, particularment sota el neoliberalisme, l'ajuda institucionalitzada i el treball social s'integren en un sistema que prioritza l'eficiència, la gestió de riscos i la sostenibilitat econòmica de les intervencions. Aquest marc pot limitar la capacitat del treball social per desafiar les estructures d'opressió, ja que tendeix a tractar els símptomes de la desigualtat sense qüestionar-ne les causes sistèmiques. L'ajuda disminueix necessitats immediates i pot legitimar-se com un mecanisme que reforça l'autoritat de l'estat i no poques institucions privades, posicionant-lo com a protector i garant del benestar social, sense que se li hagi de demanar res més (García, 2017). En aquest sentit entenem, com gran part del que constitueix el treball social crític, que l'ajuda és una part consuetudinària d'un sistema basat en el binomi necessitat-recurs, la qual cosa més enllà de la intervenció corre el risc de convertir l'ajuda en un element que fixa, encara que mitigui un problema puntual, més que transforma. Al seu torn, en centrar-se en la gestió i el control, el treball social més ortodox i de prestació, aquestes pràctiques poden perpetuar desigualtats estructurals i consolidar relacions de dependència. Un treball social crític, afirmen autors com Carlos Montaña (2003) o Marilda Iamamoto (2007), ha de superar aquesta instrumentalització, rebutjant la neutralitat i adoptant una postura reflexiva que qüestionï les condicions estructurals que generen exclusió i desigualtat. Això implica anar més enllà de les intervencions pal·liatives i treballar cap a la transformació de les estructures econòmiques, polítiques i culturals que sostenen aquestes dinàmiques d'opressió. Per contrarestar aquestes dinàmiques, un enfocament ètic en el treball social ha de centrar-se en la redistribució del poder. Cosa que significa reconèixer les asimetries inherents en les relacions d'ajuda i redissenyar les intervencions per retornar agència i control als qui reben l'ajuda. Més que imposar solucions externes, el treball social hauria de facilitar processos participatius que permetin a les persones ser protagonistes de les seves pròpies transformacions.

La pràctica reflexiva és essencial en aquest procés. Els treballadors socials haurien d'interrogar el seu propi rol dins d'aquestes dinàmiques, identificant com les seves accions poden perpetuar o desafiar les estructures de poder (Netto, 1997). Aquest tipus de reflexió crítica promou la construcció de relacions horitzontals i democràtiques que situen la dignitat i els sabers situats de les persones al centre de la relació d'ajuda. D'altra banda, el treball social hauria d'aspirar a una justícia estructural que no es limiti a atendre necessitats immediates, sinó que busqui transformar les condicions que les generen. La relació entre el concepte de governamentalitat de Foucault (2006) i les relacions d'ajuda pròpies del treball social és

fonamental per comprendre com aquestes pràctiques operen com a formes de governança que van més enllà del control explícit, modelant subjectivitats i regulant conductes a través de mecanismes de poder subtils però efectius. El concepte mateix de governamentalitat permet descriure com el poder no s'exerceix únicament mitjançant coerció o repressió, sinó també a través de la direcció de conductes en els individus i les poblacions. En aquest marc, governar implica gestionar la vida, orientant els comportaments i organitzant els recursos per maximitzar l'ordre social i econòmic. Aquesta noció inclou tant les polítiques estatals com les intervencions locals i quotidianes, on es produeix un entrellaçament entre l'autoritat i les accions individuals. En el context del treball social, les relacions d'ajuda poden ser vistes com una manifestació concreta de la governamentalitat. En intervenir en la vida de les persones, els treballadors socials no només responen a necessitats immediates, sinó que també participen en la regulació de comportaments i en la producció de subjectivitats. A través de programes que promouen "bones pràctiques" (educació, higiene, ocupació, etc.), el treball social estableix normes implícites sobre què significa ser un ciutadà "responsable" o "productiu". Aquestes intervencions no es limiten a alleujar la pobresa o l'exclusió, sinó que també modelen les expectatives i les identitats dels qui reben l'ajuda. A més, el treball social, en el seu paper de mediador entre l'estat i les comunitats, s'inscriu en les tecnologies de governança pròpies de la governamentalitat. Aquestes tecnologies inclouen la recollida d'informació (avaluacions, informes, diagnòstics), la categorització d'individus (vulnerables, exclosos, en risc) i la implementació de programes dissenyats per gestionar les necessitats i comportaments de la població. Encara que aquestes pràctiques busquen millorar el benestar social, també operen com a dispositius de control que integren les persones en sistemes normatius preexistents.

Els marcs del debat, entre la justícia social i la redistribució material

Els eixos d'anàlisi per a una genealogia de l'ajuda haurien d'abordar les múltiples dimensions que configuren aquest fenomen, desentranyant les tensions històriques, materials, ètiques, polítiques i epistemològiques que el travessen. La genealogia no busca narrar una història lineal o progressiva de l'ajuda, sinó revelar les condicions històriques que han possibilitat la seva configuració actual, ateses les discontinuïtats i ruptures que l'han transformat en el temps (Foucault, 2005). Aquesta perspectiva permet problematitzar les relacions d'ajuda no com a gestos espontanis o inherents a la naturalesa humana, sinó com a pràctiques socialment construïdes i profundament ancorades en relacions de poder. La dimensió material constitueix un punt de partida essencial per a qualsevol genealogia de l'ajuda, ja que connecta les formes d'assistència amb les condicions econòmiques i els modes de producció que les han sostingut. En societats precapitalistes, per exemple, les formes d'ajuda s'organitzaven sovint entorn de relacions

comunitàries, basades en la reciprocitat i en la solidaritat com a mecanisme de supervivència col·lectiva. No obstant això, amb l'adveniment del capitalisme, aquestes pràctiques van ser progressivament desplaçades per sistemes institucionalitzats que van fragmentar els llaços comunitaris i van transformar l'ajuda en una funció de l'estat o en un acte individual mediat per les lògiques del mercat. La transició cap a la modernitat, marcada per la consolidació dels estats-nació i la industrialització, va veure com l'ajuda va deixar de ser una responsabilitat comunitària per convertir-se en un instrument polític i econòmic, regulat a través de polítiques públiques i programes assistencials dissenyats per gestionar la força laboral i mitigar les tensions socials pròpies d'una societat de classes.

Paral·lelament, la dimensió ètica i religiosa aporta claus fonamentals per entendre com s'han legitimat històricament les relacions d'ajuda. En les tradicions religioses, com el cristianisme, la caritat ha exercit un paper central, arrelat en una ètica de la cura que interpreta l'ajuda com una obligació moral cap als més desfavorits. Aquesta concepció no està exempta de tensions, ja que la caritat ha funcionat també com un mecanisme de control social, reforçant jerarquies entre qui ajuda i qui rep ajuda (Hugman, 1991). En la modernitat, el procés de secularització va transformar aquests valors religiosos en principis seculars, com la solidaritat, que, encara que desvinculats del transcendent, van continuar reproduint estructures normatives sobre com i a qui s'ha d'ajudar. Aquí emergeix una tensió entre l'ajuda com a acte genuïnament ètic i la seva instrumentalització com a forma de disciplina social. La tensió entre caritat i justícia social se situa al cor de les transformacions històriques i ètiques que han configurat les relacions d'ajuda i el treball social. Aquest conflicte, profundament arrelat en les tradicions religioses, filosòfiques i polítiques d'Occident, revela una disputa fonamental sobre la naturalesa de l'ajuda: és un acte individual i moralment voluntari o una responsabilitat col·lectiva i estructural basada en la justícia? Aquesta tensió no només defineix el marc conceptual del treball social contemporani, sinó que també interpel·la la seva pràctica i la seva orientació cap a un canvi social més ampli.

Històricament, la caritat es va desenvolupar com una pràctica vinculada a sistemes religiosos que veien en l'ajuda als pobres una expressió de virtut personal i d'obediència a un mandat diví. En el cristianisme, per exemple, la caritat va ser central per a la moral social, interpretada com un deure espiritual dels individus cap als més desfavorits. La caritat no només oferia alleujament material, sinó també un camí per a la salvació de l'ànima del donant. No obstant això, aquesta concepció de l'ajuda, encara que motivada per principis ètics, estava marcada per una jerarquia que posicionava el benefactor en una posició de superioritat moral i el receptor com un objecte passiu de compassió. Més enllà de la seva funció espiritual, la caritat també va exercir un paper polític, en reforçar les estructures socials existents i en mitigar les tensions derivades de la desigualtat sense qüestionar-ne les arrels. Així, la caritat funcionava com un mecanisme de control social, assegurant l'estabilitat dels sistemes jeràrquics i un alleujament limitat a les poblacions marginades. En contraposició, la conceptualització

de la justícia social que emergeix en el treball social contemporani proposa un canvi radical en la manera d'entendre i abordar les desigualtats. Des d'aquesta perspectiva, les desigualtats no són problemes individuals que es puguin resoldre mitjançant actes aïllats de generositat, sinó fenòmens estructurals que requereixen solucions col·lectives i integrals. La justícia social, en centrar-se en els drets humans, la igualtat i la redistribució de recursos, busca atacar les causes sistèmiques de l'exclusió i la pobresa, en lloc de limitar-se a pal·liar-ne els efectes. Aquest enfocament, influenciat per les teories crítiques, els moviments de drets civils i els avanços en el pensament polític progressista, redefineix l'ajuda com una responsabilitat social compartida i com una eina per transformar les estructures que perpetuen les desigualtats.

La transició d'un model basat en la caritat a un de fonamentat en la justícia social planteja un desafiament ètic i pràctic significatiu (Salamanca i Valencia, 2017). D'una banda, requereix desmantellar els supòsits assistencialistes heretats que veuen en l'ajuda una relació vertical entre el benefactor i el beneficiari. Aquest canvi implica reconèixer les persones no com a objectes de compassió, sinó com a subjectes de drets amb agència i capacitat de participació en les decisions que afecten les seves vides. D'altra banda, exigeix qüestionar les institucions i polítiques que perpetuen les desigualtats, des dels sistemes econòmics que privilegien l'acumulació de riquesa fins als marcs legals que normalitzen l'exclusió i la discriminació (Montaño, 1998). El debat filosòfic sobre aquesta tensió també implica una reflexió crítica sobre el paper del treball social com a disciplina i pràctica. Foucault, en analitzar les relacions de poder en les institucions modernes, ens convida a pensar com les relacions d'ajuda poden funcionar com a dispositius de governança que reforcen la normativitat social. Des d'aquesta perspectiva, el treball social, si bé busca alleujar el patiment, corre el risc, diria Foucault pensant en les institucions del segle XIX (Álvarez-Uría, 1983), de reproduir les dinàmiques de control i subordinació inherents als sistemes assistencialistes. Davant d'aquest risc, el paradigma de la justícia social ofereix una oportunitat per tornar a imaginar el treball social com una pràctica emancipadora, orientada no només a la reparació, sinó també a la transformació, com assenyala Iamamoto (2003), més enllà de l'ingenu i el messiànic.

Finalment, la dimensió epistemològica ens convida a reflexionar sobre els sabers que han configurat les relacions d'ajuda i sobre les relacions de poder que són subjacents a la seva producció (Montaño, 2000; Pelegrí, 2004). Qui té l'autoritat per definir el que constitueix una necessitat legítima o per determinar els límits de l'ajuda? Com s'han construït els discursos que classifiquen uns certs subjectes com a mereixedors d'assistència i uns altres com a responsables de la seva pròpia exclusió? Aquestes preguntes apunten als processos històrics mitjançant els quals els sistemes de coneixement han legitimat unes certes formes d'ajuda mentre en deslegitimen unes altres. Per exemple, el sorgiment del treball social com a disciplina va estar profundament influït per sabers mèdics, jurídics i administratius, que no només van definir els problemes socials que calia abordar, sinó

també les formes correctes d'intervenció. Aquests eixos d'anàlisi no només desentranen les complexitats històriques de les relacions d'ajuda, de igual manera ofereixen eines per repensar críticament les formes de l'esdevenir contemporani. En il·luminar les dinàmiques materials, ètiques, polítiques i epistemològiques que han modelat les concepcions i relacions d'ajuda, podem interrogar les continuïtats i ruptures que en configuren el significat en l'actualitat (Zamanillo, 2012). Aquest exercici no té com a finalitat deslegitimar l'ajuda, sinó obrir espais per imaginar formes més equitatives i transformadores de relació, en les quals l'ajuda deixi de ser un vehicle de poder unilateral per convertir-se en un espai de construcció compartida i emancipació mútua.

Tensions, l'abordatge del treball social des de la filosofia

Quan relacionem les relacions d'ajuda amb el treball social, emergeixen un seguit de conceptes en tensió que no només estructuren el marc teòric d'aquesta disciplina, sinó que també impregnen les seves pràctiques concretes. Aquestes tensions, lluny de ser obstacles, són el reflex de dilemes ètics, polítics i epistemològics que es troben al cor del treball social, i analitzar-les permet problematitzar els supòsits sobre els quals aquesta disciplina es funda i opera (Durán, 2017; Zamanillo, 2018). En aquest sentit, entendre aquestes tensions implica desentranar les contradiccions inherents a l'acte d'ajudar en un context institucionalitzat i travessat per relacions de poder. Una de les primeres tensions que emergeix és el que hi ha entre autonomia i dependència. El treball social pretén fomentar l'autonomia dels subjectes, ajudant-los a desenvolupar capacitats i accedir a recursos que els permetin superar situacions de vulnerabilitat. No obstant això, en moltes ocasions, les intervencions acaben reproduint dinàmiques de dependència. Això pot passar quan les relacions d'ajuda reforcen la idea que les persones vulnerables no poden resoldre els seus problemes per si mateixes, perpetuant un rol passiu davant de les institucions. En aquest context, l'ajuda es converteix en un acte ambivalent: pot ser emancipadora en tant que reconeix i enforteix les capacitats del subjecte, però també pot ser opressiva si reforça estructures de dominació que col·loquen el subjecte com a objecte d'intervenció.

La tensió entre ajuda i autonomia constitueix un dels dilemes centrals en l'àmbit del treball social, reflectint una contradicció intrínseca en les pràctiques d'intervenció i cura (Aquín et al., 2012). L'acte d'ajudar, en la seva dimensió més bàsica, suposa respondre a una necessitat, compensar una manca o resoldre un problema que una persona o una comunitat no pot afrontar de manera autònoma. No obstant això, en fer-ho, el risc de generar relacions de dependència es torna inevitable si no es para esment als efectes a llarg termini d'aquestes intervencions. Aquest dilema ens obliga a reflexionar sobre el caràcter ambivalent de l'ajuda i a preguntar-nos com aquesta pot configurar-se com una eina d'emancipació i no com un meca-

nisme de reproducció de subordinacions. Des d'una perspectiva filosòfica, la relació entre ajuda i autonomia planteja qüestions ètiques i polítiques fonamentals. En termes ètics, el debat se centra en com brindar suport sense soscavar la capacitat de les persones per autodeterminar-se. L'ajuda, si s'exerceix de manera unilateral o paternalista, corre el risc de perpetuar la passivitat dels qui la reben, reforçant dinàmiques de desigualtat i opressió. Aquesta problemàtica troba ressò en la crítica de Paulo Freire (2002), que denunciava les pràctiques assistencialistes que redueixen les persones a mers receptors de beneficis, en lloc de reconèixer-les com a agents actius capaços de transformar la seva realitat. Freire emfatitzava la necessitat d'una "pedagogia de l'autonomia", en la qual l'ajuda es configuri com un procés de diàleg i aprenentatge mutu, orientat a empoderar els subjectes i a construir col·lectivament camins d'emancipació.

L'ajuda immediata, necessària en situacions d'emergència o crisi, pot ser incompatible amb la construcció d'autonomia a llarg termini si no s'articula amb estratègies sostenibles de canvi social. Aquest dilema requereix un enfocament integral que combini l'atenció a les necessitats urgents amb l'enfortiment de les capacitats de les persones per participar activament en la presa de decisions que afecten les seves vides. En aquest sentit, l'autonomia no s'ha d'entendre com un estat que s'aconsegueix de manera individual i definitiva, sinó com un procés continu, construït col·lectivament i en relació amb l'entorn social. La filosofia política d'Emmanuel Levinas (1987) ofereix una perspectiva valuosa per pensar aquesta tensió: la relació ètica amb l'altre es basa en la responsabilitat incondicional cap a la seva vulnerabilitat, la qual cosa ens obliga a actuar fins i tot quan això impliqui una asimetria. Tanmateix, aquesta asimetria no ha de convertir-se en dominació, sinó en una oportunitat per reconèixer l'alteritat de l'altre i permetre-li florir en la seva singularitat. Des d'aquesta òptica, l'ajuda no es configura com un acte de caritat o de poder, sinó com una resposta ètica que busca habilitar l'altre perquè recuperi la seva capacitat d'autodeterminació (Castro-Gómez, 1993).

La relació entre control social i emancipació és un altre eix de tensió central. Històricament, el treball social ha estat lligat a formes, maneres i normativitats de regulació i disciplina, exercint un paper en el manteniment de l'ordre social (Netto, 2017). Això es manifesta, per exemple, en les intervencions que busquen "normalitzar" comportaments o integrar les persones en marcs socials i econòmics preestablerts. Alhora, el treball social es presenta com una disciplina orientada a l'emancipació, buscant transformar estructures opressives i empoderar els individus i les comunitats. Aquesta ambigüitat, lluny de ser anecdòtica, és constitutiva del treball social, que opera en la intersecció entre els imperatius de l'estat i les demandes de justícia social. El concepte de *necessitat* també genera tensions importants. D'una banda, el treball social parteix de la identificació i satisfacció de necessitats humanes. No obstant això, aquestes necessitats no són objectives ni neutrals, sinó que estan construïdes de manera cultural i política. Decidir què constitueix una necessitat legítima, qui té dret a satisfer-la i com fer-ho implica exercir poder. En aquest

sentit, el treball social no només respon a necessitats preexistents, sinó que també participa en la seva definició i en la producció de subjectivitats, establint qui és mereixedor d'ajuda i en quines condicions.

La tensió entre atendre les necessitats immediates de les persones i abordar les condicions estructurals que generen aquestes mateixes necessitats es troba al cor de la pràctica del treball social (Reamer, 2022). Aquesta dualitat, que reflecteix una disjuntiva inherent entre l'urgent i l'estructural, planteja un desafiament ètic i polític profund: com equilibrar la resposta a les situacions de vulnerabilitat i exclusió amb l'acció transformadora que busca canviar les estructures que les perpetuen? En aquest context, el treball social ha d'articular una praxi que sigui simultàniament reactiva i proactiva, capaç de respondre a les necessitats immediates sense perdre de vista les dinàmiques més àmplies de poder, desigualtat i opressió. El treball social, per la seva naturalesa, es desenvolupa en el punt d'intersecció entre les necessitats individuals i els sistemes socials. Des d'aquesta perspectiva, l'atenció immediata a les persones no pot ser desestimada, ja que respon a les urgències vitals que no poden esperar un canvi estructural que podria tardar anys o dècades a materialitzar-se. No obstant això, si el treball social es limita a tractar els símptomes de les problemàtiques socials, corre el risc de convertir-se en una pràctica assistencialista que reproduïx les condicions mateixes d'exclusió i desigualtat.

Metàfores en acció per a la pràctica

La justícia social, com a marc ètic, proporciona una brúixola valuosa per a aquesta articulació. Nancy Fraser (2008), en la seva teoria de la justícia, argumenta que la lluita per la justícia ha d'operar en tres dimensions: redistribució, reconeixement i representació. Aplicat al treball social, això significa que les intervencions haurien d'abordar tant les mancances materials (redistribució), com les exclusions culturals (reconeixement) i les limitacions en la capacitat de participació política de les persones (representació). Aquest enfocament multidimensional permet connectar les necessitats individuals amb les lluites col·lectives per la transformació estructural, superant la dicotomia entre l'immediat i el sistèmic. Seguint aquesta línia, el treball social podria adoptar metodologies que combinin la intervenció directa amb la mobilització comunitària i la incidència política. Per exemple, els enfocaments basats en drets promouen una visió del treball social que no només respon a necessitats individuals, sinó que també empodera les persones per reclamar els seus drets i exigir canvis en les polítiques públiques. De manera similar, les metodologies participatives permeten a les comunitats identificar i abordar les causes estructurals de les seves problemàtiques, fomentant processos d'autogestió i construcció col·lectiva. Un altre eix rellevant en aquest debat és el paper de les institucions i la seva capacitat per facilitar o limitar aquesta articulació. En contextos neoliberals, en què les polítiques d'austeritat han desmantellat moltes de les estructures de benestar, el treball social enfronta el repte

d'operar en un marc que sovint prioritza la gestió de riscos i l'eficiència sobre la justícia social. En aquest context, la praxi transformadora requereix un acte de resistència davant de les pressions institucionals, articulant xarxes de solidaritat i col·laboració que ampliïn les possibilitats d'acció. Això comporta una revisió de la tensió entre professionalització i solidaritat, que és igualment rellevant. Amb el desenvolupament del treball social com a disciplina, hi ha hagut un èmfasi creixent en la formació professional, l'estandardització de mètodes i l'aplicació de marcs teòrics especialitzats. Això ha permès enfortir la legitimitat i l'eficàcia del treball social, però també ha generat crítiques sobre la possible deshumanització de les intervencions i la pèrdua de vincles solidaris genuïns. La professionalització pot, en alguns casos, distanciar el treballador social de les experiències i demandes concretes de les persones, transformant l'ajuda en una relació tècnica i jeràrquica.

La idea de neutralitat en el treball social té les seves arrels en un model tècnic i professional que busca fonamentar les intervencions en coneixements objectius i en metodologies estandarditzades. Des d'aquesta perspectiva, i deixant clar que n'hi ha unes altres, el treballador social ha d'actuar com un *mediador imparcial*, centrat en resoldre problemes concrets sense prendre partit en les disputes ideològiques o polítiques que són subjacents a aquestes problemàtiques. Aquesta concepció, encara que benintencionada, ignora la dimensió estructural i política de les realitats que enfronta el treball social. Les desigualtats econòmiques, les discriminacions culturals i les exclusions socials no són fenòmens neutres ni naturals, sinó productes de relacions de poder que modelen les vides de les persones i les comunitats (que ja tractem a Martínez i Anta, 2024a). Pretendre abordar aquestes problemàtiques des d'una posició de neutralitat pot implicar, paradoxalment, una forma de complicitat amb les estructures que perpetuen la injustícia. En aquest sentit, i seguint les idees de Foucault (2006), el treball social no és un espai fora del poder, sinó un camp profundament travessat per aquest. Les intervencions, encara que tècniques en aparença, estan impregnades de valors, suposicions i objectius que reflecteixen les dinàmiques de poder en les quals estan immerses. La neutralitat, des d'aquesta òptica, no és més que una il·lusió que encobreix el paper polític del treball social. Reconèixer aquesta dimensió política no significa abandonar la professionalitat, sinó integrar-la en una pràctica reflexiva que sigui conscient de les seves implicacions ètiques i socials: és possible actuar com un tècnic imparcial quan les problemàtiques que enfronta el treball social són producte de sistemes d'exclusió i dominació? Hannah Arendt (2024) ofereix una clau per reflexionar sobre aquest dilema en assenyalar que la política no és només una qüestió d'institucions, sinó també de relacions humanes i acció col·lectiva. Des d'aquesta perspectiva, el treball social, en interactuar directament amb les vides de les persones, té un potencial polític inherent que no pot ser ignorat. L'ètica del compromís, llavors, no és una opció secundària, sinó una part integral de la pràctica del treball social.

L'estat modern, particularment en les seves expressions de benestar social, s'ha configurat com un actor clau en la provisió de serveis bàsics i en la garantia de drets fonamentals (Álvarez-Uría, 2018). A través de polítiques públiques i programes socials, l'estat ha intentat respondre a les necessitats de les poblacions més vulnerables, proporcionant recursos, serveis i suport que moltes comunitats no poden obtenir per si mateixes. No obstant això, aquestes intervencions, encara que necessàries, solen estar mediatades per estructures burocràtiques que tendeixen a despersonalitzar les relacions d'ajuda i a imposar dinàmiques de control i vigilància sobre els beneficiaris (Dubois, 2020; Martínez i Anta, 2024b). En aquest context, el treball social es pot veure atrapat entre el seu paper tècnic-administratiu, en el qual implementa polítiques dissenyades des de dalt, i la seva vocació ètica d'empoderar les persones i comunitats. D'altra banda, l'acció comunitària es presenta com una alternativa que posa èmfasi en l'autoorganització, la participació i la construcció de capacitats des de baix. Aquest enfocament reconeix que les comunitats tenen recursos, coneixements i potencials propis que poden mobilitzar-se per resoldre problemes i transformar realitats. No obstant això, l'acció comunitària no pot desvincular-se completament de l'estat, ja que moltes de les causes de l'exclusió i la vulnerabilitat tenen arrels estructurals que requereixen solucions polítiques i redistributives a gran escala.

De tot plegat sorgeix la tibantor del que s'ha anomenat el treball social *focopolític*, atès que posa la mira en les estructures polítiques que es troben subjacents rere la relació d'ajuda (Alvarez, 2008). D'aquí neix una pregunta clau: com combinar el suport estatal amb l'enfortiment de les comunitats sense que l'un subordini o anul·li l'altre? El debat filosòfic al voltant d'aquesta tensió implica repensar el paper de l'estat i la seva relació amb les comunitats des d'una perspectiva ètica i política. D'una banda, autors com Alejandro Caldera (2005) ens conviden a considerar la justícia no només en termes de redistribució econòmica, sinó també de reconeixement cultural i representació política. Les polítiques socials haurien de dissenyar-se perquè no només mitiguin les desigualtats materials, sinó que respectin la diversitat cultural i fomentin la participació de les comunitats en la presa de decisions. Aquest enfocament multidimensional suggereix que les intervencions estatals no haurien d'imposar-se des de dalt, sinó ser construïdes amb les comunitats, integrant els seus sabers i prioritats en els processos de disseny i implementació.

Ahora, autors com Silvana Martínez i Juan Agüero (2018), o en una direcció més alarmista Lena Dominelli (1996), destaquen la importància d'un treball social emancipatori, que situï les comunitats com a protagonistes del seu propi desenvolupament. Des d'aquesta perspectiva, el treball social té el potencial d'actuar com un pont entre l'estat i les comunitats, facilitant processos de diàleg i col·laboració que combinin els recursos estatals amb les capacitats locals. Això requereix un canvi en la concepció del treball social: que passi de ser un implementador de polítiques, dins d'una societat que treballa sobre l'individual, a un facilitador de processos participatius. Aquesta articulació entre "assistència estatal" i "acció

comunitària" pot aconseguir-se mitjançant enfocaments que integrin tots dos nivells d'intervenció. Per exemple, les metodologies participatives, com la recerca-acció participativa (Ander-Egg, 1990; Balcázar, 2003), ofereixen eines per involucrar les comunitats en la identificació de problemes, el disseny de solucions i l'avaluació de resultats. Aquestes metodologies no només enforteixen l'autonomia comunitària, sinó que també permeten a l'estat adaptar les seves polítiques a les realitats específiques de les comunitats, reduint la percepció de burocratització i control.

La tensió entre universalisme i particularisme en el treball social reflecteix un dels dilemes més complexos i fonamentals de la disciplina. D'una banda, el treball social es basa en principis universals com la igualtat, la dignitat i els drets humans, que actuen com a pilars ètics i normatius per a l'acció professional. Aquests principis proposen un horitzó comú per a totes les persones, independentment de les seves diferències culturals, socials o geogràfiques. D'altra banda, les intervencions del treball social tenen lloc en contextos específics, travessats per dinàmiques locals que exigeixen sensibilitat a les particularitats culturals, identitàries i materials. Aquest conflicte planteja una pregunta essencial: com conciliar el reconeixement de la diversitat amb la defensa de valors universals? L'universalisme parteix de la idea que uns certs drets i principis ètics són inherents a totes les persones, a part de tot judici sobre el seu context o situació particular. Aquesta perspectiva té arrels filosòfiques en la Il·lustració, amb autors com Kant, que van defensar la universalitat dels principis morals com a base de la humanitat comuna (Moreno, 2001). En l'àmbit del treball social, aquesta visió es tradueix en un compromís amb la promoció dels drets humans i la igualtat, entesos com a valors inalienables que transcendeixen les diferències culturals i contextuais. No obstant això, aquest enfocament universalista enfronta crítiques pel seu potencial per imposar visions homògenes que ignoren o minimitzen les particularitats dels contextos locals (Mallardi, 2014). El particularisme, per la seva banda, emfatitza la importància de les diferències culturals, socials i històriques en la configuració de les pràctiques humanes. Des d'aquesta perspectiva, les intervencions del treball social haurien d'adaptar-se a les realitats específiques de cada comunitat, respectant els seus valors, tradicions i formes de vida. Aquesta postura troba suport en l'antropologia i la filosofia hermenèutica, que subratllen la necessitat de comprendre les experiències i significats des del punt de vista dels qui les viuen. No obstant això, el particularisme també té els seus riscos, ja que pot derivar en una lectura errònia del relativisme cultural, on la defensa de les particularitats es converteix en una justificació per tolerar pràctiques o estructures que perpetuen l'exclusió i la desigualtat.

En última instància, el debat filosòfic entorn d'aquesta tensió se centra en com articular una relació entre universalisme i particularisme que no impliqui la subordinació de l'un a l'altre. Una possible resposta prové dels enfocaments que combinen tots dos principis en un marc dialògic. Per exemple, Jürgen Habermas (2008) proposa la idea d'una ètica del discurs, on les normes universals es legitimen a través de processos deliberatius

que respecten les diferències culturals i promouen la participació equitativa de totes les parts. Des d'aquesta perspectiva, la universalitat no s'imposa des de fora, sinó que es construeix col·lectivament a través del diàleg i el reconeixement mutu. Michael Novak (2020), en una lectura molt particular de Max Weber (1993), ens fa veure que la justícia social requereix integrar les dimensions pròpies de les institucions democràtiques, que treballen per un pretès bé comú. Tanmateix, en el context del treball social, això implica que les intervencions haurien d'abordar no només les desigualtats materials, sinó també les exclusions culturals-polítiques i les barreres que limiten la participació política de les comunitats (Fraser, 2009). Aquest marc multidimensional permet articular principis universals com els drets humans amb el respecte a les particularitats culturals, garantint que les diferències no es converteixin en desigualtats. La conciliació entre universalisme i particularisme requereix metodologies flexibles i participatives que integrin totes dues perspectives. Per exemple, les intervencions del treball social poden basar-se en principis universals com l'equitat i la justícia, alhora que es dissenyen de manera contextualitzada, incorporant els sabers locals i les prioritats de les comunitats. Això implica no només escoltar les veus de les persones implicades, sinó també reconèixer-les com a cocreadores de les solucions. Les metodologies participatives, com l'enfocament de drets o la recerca-acció participativa, ofereixen eines valuoses per construir aquesta mena d'intervencions.

En conclusió, pensar críticament

Per concloure, cal subratllar que el treball social, en la seva vocació per atendre la pluralitat de contextos i subjectivitats, ha de mantenir-se vigilant enfront de les possibles distorsions d'un particularisme que, en nom del respecte cultural, pugui acabar legitimant pràctiques opressives. Davant d'aquest risc, s'imposa la necessitat de sostenir un diàleg ètic constant, capaç d'articular el reconeixement de la diversitat amb el compromís irrenunciable amb els principis de dignitat i igualtat. Això exigeix una ètica reflexiva i situada, conscient de les tensions que travessen cada context, però fermament ancorada en valors universals que orienten la pràctica professional. En aquesta línia, la tensió entre individualitat i col·lectivitat es revela com un dels desafiaments estructurals més persistents del treball social contemporani. L'atenció a la singularitat dels subjectes, imprescindible per a una intervenció sensible i eficaç, no es pot deslligar d'una mirada crítica sobre les estructures que generen les problemàtiques ateses. El risc d'una fragmentació excessiva, que redueixi el treball social a una mera gestió de casos individuals, ha de ser contrarestat per una orientació que integri l'anàlisi de les dinàmiques col·lectives i promogui transformacions socials d'abast més ampli. En definitiva, l'equilibri entre el singular i l'estructural, entre el respecte cultural i els valors emancipatoris, constitueix l'horitzó ètic-polític sobre el qual el treball social ha de continuar reflexionant i actuant.

Una altra reflexió final, a resultes del que s'ha exposat en aquest treball, és que cal ressaltar, com una de les preguntes fonamentals de la pràctica contemporània del treball social, la tensió existent entre la reparació del mal i la transformació estructural. La disjuntiva entre prioritzar l'atenció immediata a les crisis o invertir en estratègies de prevenció i canvi planteja no només un dilema operatiu, sinó una qüestió profundament ètica i política. Històricament, el treball social ha operat des d'una lògica reactiva, centrada a donar resposta a situacions de vulnerabilitat una vegada aquestes s'han manifestat, oferint atenció i contenció davant la urgència del mal. No obstant això, si aquest enfocament no s'articula amb una aposta decidida per transformar les condicions estructurals que originen aquestes situacions, corre el risc de reforçar una visió assistencialista, centrada en la gestió del símptoma més que en la cura de la causa. En aquest marc, el pensament filosòfic ofereix eines valuoses per problematitzar aquesta tensió: mentre que l'ètica de la cura, en la línia de Carol Gilligan (2013), subratlla la rellevància d'atendre les necessitats immediates amb sensibilitat i responsabilitat cap a la vulnerabilitat de l'altre, les perspectives de justícia redistributiva i transformadora, com les desenvolupades per Santiago Francisco Carranco (2017), a partir de Charles Beitz (1989), exigeixen una mirada més àmplia que qüestionin i modifiqui les estructures generadores de desigualtat. En conseqüència, el repte ètic i estratègic del treball social contemporani passa per trobar un equilibri que permeti conjugar respostes immediates i efectives amb una planificació a llarg termini orientada a la transformació social. Atendre els qui pateixen en el present no es pot desvincular d'actuar sobre les condicions que perpetuen el patiment. En aquest sentit, el treball social es veu interpel·lat a sostenir un doble compromís: intervenir per reparar, sí, però també per prevenir i transformar, articulant en la seva praxi la compassió amb la justícia, la urgència amb la utopia, el quotidià amb l'estructural.

Tot plegat ens ha de dur a afirmar que les tensions inherents al treball social no s'han d'entendre com a dificultats insuperables ni com a contradiccions insolubles, sinó com a territoris fèrtils per a la crítica reflexiva i la transformació social creativa. Aquestes tensions, que inclouen dilemes tan complexos com la contraposició entre ajuda i autonomia, la caritat enfront de la justícia social, o la intervenció professional en oposició als sabers situats, ofereixen una invitació a repensar la pràctica del treball social més enllà de la seva dimensió tècnica o assistencialista, reconeixent-hi una dimensió profundament política, travessada per dinàmiques de poder que estructurin les relacions humanes i socials (Salcedo, 2000). Reconèixer aquestes tensions implica admetre que el fet d'ajudar no és mai neutral, transparent ni mancat d'interessos, sinó una acció situada i contextualitzada que porta amb si valors, intencions i conseqüències que han de ser examinades críticament. En qüestionar les relacions d'ajuda en les seves implicacions més profundes, el treball social té la possibilitat de revelar i problematitzar aquelles jerarquies implícites i estructures de dominació que, inadvertidament, podrien perpetuar-se fins i tot en pràctiques aparentment benivolents. D'aquesta manera, la capacitat d'anàlisi

crítica no només reforça la legitimitat ètica del treball social, sinó que n'amplia l'horitzó polític, permetent-li superar les respostes conjunturals per enfrontar de manera decidida les causes estructurals de la injustícia i la desigualtat social.

A tall de conclusió: a partir de l'anàlisi de les tensions de la pràctica del treball social, podem argüir que aquesta disciplina té el potencial de convertir-se en una eina crítica i emancipadora. El treball social, històricament associat a dinàmiques de control, vigilància i dependència, es pot resignificar en una praxi transformadora que desafii aquestes lògiques sense abandonar el seu compromís fonamental amb l'atenció immediata a les necessitats socials. Aquesta resignificació implica integrar aquesta atenció en processos més amplis orientats a fomentar l'autonomia, l'empoderament i la justícia social. Així, l'ajuda deixa de ser un objectiu final per transformar-se en un instrument capaç de generar relacions més igualitàries, horitzontals i solidàries, que no només respectin la dignitat humana, sinó que la promoguin activament. Aquesta reflexió crítica comporta, a més, un compromís ètic-polític per part dels treballadors socials, que han d'assumir una postura reflexiva i qüestionadora tant davant de la seva pròpia pràctica professional com davant de les institucions i estructures que perpetuen la desigualtat. Finalment, aquest enfocament ens permet imaginar el treball social com una resposta assistencial davant de la vulnerabilitat i un espai de resistència i transformació social, on les tensions inherents no constitueixen contradiccions a resoldre, sinó forces dinamitzadores que impulsen la construcció col·lectiva d'un món més just, digne i equitatiu.

Referències bibliogràfiques

- Alvarez Leguizamón, Sonia. (2008). Focopolítica y gubernamentalidad neoliberal, las políticas Sociales. Dins *II Encuentro Argentino y Latinoamericano de Prácticas Sociales y Pensamiento Crítico*. Universidad Nacional de Córdoba. <https://biopolitica.org/publication/focopolitica-y-gubernamentalidad-neoliberal-las-politicas-sociales/?lang=es>
- Álvarez-Uría, Fernando. (1983). *Miserables y locos: Medicina mental y orden social en la España del siglo XIX*. Tusquets.
- Álvarez-Uría, Fernando. (2018). Estat social, treball social i democràcia participativa. *Revista de Treball Social*, 212, 11-30.
- Ander-Egg, Ezequiel. (1990). *Repensando la investigación-acción participativa. Comentarios, críticas y sugerencias*. Dirección de Bienestar Social.

- Aquín, Nora; Custo Esther, i Torres, Exequiel. (2012). El problema de la autonomía en el Trabajo Social. *Revista de Trabajo Social - FCH - UNCPBA*, 5(8), 304-320.
- Arendt, Hannah. (2024). *Qué es la autoridad*. Pagina Indómita.
- Balcázar, Fabricio E. (2003). Investigación acción participativa (IAP): Aspectos conceptuales y dificultades de implementación. *Fundamentos en Humanidades*, IV(7-8), 59-77.
- Beitz, Charles. (1989). *Political Equaity*. Princeton University Press.
- Campana, Melisa. (2009). Los usos de Foucault en la formación de Trabajo Social. *Catedra paralela*, 6, 31-41.
- Carranco Paredes, Santiago Francisco. (2017). La Justicia Redistributiva Global y la Complejidad de las Estructuras Realistas. *INNOVA Research Journal*, 2(11), 96-104. <https://doi.org/10.33890/innova.v2.n11.2017.442>
- Castro-Gómez, Santiago. (1993). Ciencias Sociales, violencia epistémica y el problema de la “invención del otro”. Dins Edgardo Lander (Comp.), *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas* (p. 139-155). CLACSO.
- Chambon, Adrienne; Irving, Allan, i Epstein, Laura (Eds.). (2001). *Foucault y el trabajo social*. Maristán i EUTS Linares.
- Dominelli, Lena. (1996). Deprofessionalizing Social Work: Anti-Oppressive Practice, Competencies and Postmodernism. *British Journal of Social Work*, 26(2), 153-175. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011077>
- Dubois, Vincent. (2020). *Sujetos de la burocracia*. UAH. <https://doi.org/10.2307/j.ctv3596x77>
- Durán Monfort, Paula. (2017). Aproximaciones a la epistemología del trabajo social. ¿Otras formas de conocimiento son posibles? *Revista de Treball Social*, 211, 77-87.
- Foucault, Michel. (1980). *Microfísica del poder*. La Piqueta.
- Foucault, Michel. (2005). *El orden del discurso*. Tusquets.
- Foucault, Michel. (2006). *Seguridad, territorio, población*. FCE.
- Foucault, Michel. (2008). *Nietzsche, la genealogía, la historia*. Pre-textos.
- Foucault, Michel. (2023). *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*. Siglo XXI.
- Fraser, Nancy. (2008). La justicia social en la era de la política de identidad: redistribución, reconocimiento y participación. *Revista de Trabajo*, 4(6), 83-99.

- Fraser, Nancy. (2009). *Escalas de justicia*. Herder.
- Freire, Paulo. (2002). *Pedagogía del oprimido*. Siglo XXI.
- García Martín, Lorenzo. (2017). Vigilar y corregir: el Trabajo Social en las obras de Michel Foucault y Jacques Donzelot. *Cuadernos de Trabajo Social*, 30(2), 357-367. <https://doi.org/10.5209/CUTS.54585>
- Gilligan, Carol. (2013). *La ética del cuidado*. Fundació Víctor Grífols i Lucas.
- Habermas, Jürgen. (2008). *El discurso filosófico de la modernidad*. Katz. <https://doi.org/10.2307/j.ctvm7bdhv>
- Healy, Karen. (2001). *Trabajo social: Perspectivas contemporáneas*. Morata.
- Hugman, Richard. (1991). *Power in Caring Professions*. Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-21485-3>
- Iamamoto, Marilda V. (2003). De las lógicas del Estado a las lógicas de la sociedad civil y del mercado. Dins Elisabete Borgianni, Yolanda Guerra i Carlos Montaña (Orgs.), *Servicio social crítico. Hacia la construcción del nuevo proyecto ético-político profesional* (p. 231-248). Cortez.
- Iamamoto, Marilda V. (2007). *Serviço social em tempo de capital fetiche*. Cortez.
- Levinas, Emmanuel. (1987). *De otro modo que ser, o más allá de la esencia*. Sígueme.
- Mallardi, Manuel Waldemar (Comp.). (2014). *Procesos de Intervención en Trabajo Social: contribuciones al ejercicio profesional crítico*. CTS.
- Martínez Rodero, Ana. (2021). Aminata, una experiencia de reagrupación familiar en los servicios sociales del sur. *Documentos de Trabajo Social*, 64, 217-232.
- Martínez Rodero, Ana, i Anta Félez, José-Luis. (2024a). Burocracia, administración y gerencialismo: En el epicentro de los servicios sociales españoles. *Cuadernos de Sociología*, 4, 158-177. <https://doi.org/10.54549/cs.2024.4.4800>
- Martínez Rodero, Ana, i Anta Félez, José-Luis. (2024b). "Niños que traducen". Relaciones de poder en los Servicios Sociales españoles. Dins Rosana Maria dos Santos (Comp.), *Reflexiones humanas: Desafíos y perspectivas en la sociedad contemporánea* (p. 51-62). Atena Editorial. <https://doi.org/10.22533/at.ed.725242712>
- Martínez, Silvana, i Agüero, Juan. (2018). La intervención social desde la perspectiva del trabajo social emancipador. *Intervención*, 1(4), 7-14. <https://doi.org/10.53689/int.v1i4.18>

- Montaño, Carlos. (1998). *La naturaleza del Servicio Social. Un ensayo sobre su génesis, su especificidad y su reproducción*. Cortez.
- Montaño, Carlos. (2000). El debate metodológico de los 80/90. El enfoque ontológico versus el abordaje epistemológico. Dins Elisabete Borgianni i Carlos Montaño (Orgs.), *Metodología y Servicio Social* (p. 9-33). Cortez.
- Montaño, Carlos. (2003). De las lógicas del Estado a las lógicas de la sociedad civil y del mercado. Dins Elisabete Borgianni, Yolanda Guerra i Carlos Montaño (Orgs.), *Servicio social crítico. Hacia la construcción del nuevo proyecto ético-político profesional* (p. 82-101). Cortez.
- Montaño, Carlos. (2019). El trabajo social crítico. *Revista Pensamiento y Acción Interdisciplinaria*, 5(2), 8-21. <http://doi.org/10.29035/pai.5.2.8>
- Moreno Pestaña, José Luis. (2001). ¿Por qué pensar dialécticamente el trabajo social? Una aportación. Dins María José Martínez (Coord.), *Para el trabajo social: aportaciones teóricas y prácticas* (p. 59-88). Maristán.
- Netto, José Paulo. (1997). *Capitalismo monopolista y Servicio Social*. Cortez.
- Netto, José Paulo (Comp.). (2017). *Trabajo social: crítica de la vida cotidiana y método en Marx*. Colegio de Asistentes Sociales o Trabajadores Sociales de la Provincia de Buenos Aires.
- Novak, Michael. (2020). El espíritu del capitalismo democrático. *Acta Académica*, 1, 102-111. <http://revista.uaca.ac.cr/index.php/actas/article/view/968>
- Pelegrí Viaña, Xavier. (2004). El poder en el trabajo social. Una aproximación desde Foucault. *Cuadernos de Trabajo Social*, 17, 21-43.
- Pelegrí Viaña, Xavier. (2018). Repensando el poder de los profesionales del trabajo social. *Revista de Treball Social*, 212, 31-46.
- Reamer, Frederic G. (2022). *The Philosophical Foundations of Social Work*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/ream20396>
- Salamanca, Roberth, i Valencia, Marisol. (2017). *El Trabajo Social y la perspectiva histórico-crítica*. Universidad Externado de Colombia. <https://doi.org/10.2307/j.ctv18msnh9>
- Salcedo Megales, Damián. (2000). El respeto de la autonomía personal y la definición de paternalismo profesional. Dins María José Martínez (Coord.), *Para el trabajo social: aportaciones teóricas y prácticas* (p. 107-122). Maristán.
- Serrano Caldera, Alejandro. (2005). Ética y Política. *Polis*, 4(10). <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=30541017>

- Weber, Max. (1993). *Economía y sociedad*. FCE.
- Zamanillo, Teresa. (2012). Las relaciones de poder en las profesiones de ayuda. Una cuestión ética de primer orden. *Azarbe, Revista Internacional de Trabajo Social y Bienestar*, 1, 157-170.
- Zamanillo, Teresa. (2018). *Epistemología del Trabajo Social. De la evidencia empírica a la exigencia teórica*. Ediciones Complutense.